

sogar verboten wurde, weil jede Freundesliebe Gott etwas wegnähme. Dabei war sich der Calvinist bewusst, dass Gott durch einen ungeheuren Abstand von der Kreatur getrennt und der Gedanke einer unio mystica Teufelswerk sei" 20). In scherpe tegenstelling tot de gemakkelijkheid, waarmee men tot dergelijke uitspraken over christendom en calvinisme komt, staat de grote ernst en enorme acribie, waarmee velen pogen godsdienstige begrippen b.v. uit het Hindoeïsme, begrippen als „mandala" en „yantra", precies volgens de heilige boeken der Hindoes op te vatten en te exegetiseren²¹). Ik meen tot sommige van mijn vakgenoten op het psychologisch erf de vraag te mogen richten, waarom zij, naar het schijnt, andere wetten huldigen, wanneer zij een wetenschappelijk gekwalificeerde uitspraak doen over allerlei buiten-christelijke religies dan wanneer zij spreken over christendom en openbaring Gods, en nog meer speciaal wanneer zij handelen over het calvinisme.

Opvallend is daarbij de afkeer, die velen hebben van datgene, wat zou kunnen lijken op een aanvaarden van een positief standpunt op godsdienstig gebied. Zij vrezen, naar het schijnt, beginselen en funderingen. Natuurlijk, het absolute is in deze zondige wereld slechts in relatie — en dikwijls daarom ook slechts als „relatieve" absoluutheid — te vinden; daarmee heeft ook christelijke wetenschapsbeoefening te rekenen. Maar er ligt een wereld van verschil tussen relatieve absoluutheid en absolute relativiteit²²).

Het schijnt mij echter niet juist op zulk een min of meer exemplarische wijze het vraagstuk, dat ons bezig houdt, te bespreken. Immers, de wezenlijke kern van het probleem ligt niet in enkele te signaleren vergissingen, maar in de grondstructuur van allerlei opvattingen der hedendaagse psychologie. Het is niet mogelijk de psychologie te beoefenen zonder dat men een bepaald mensbeeld heeft.

Ik weet, dat er onder mijn vakgenoten zijn, die het met deze opvatting niet eens zijn. Zo zeide Van der Hoop: „Alvorens men over het wezen van de mens gaat speculeren, is het wenselijk de wetenschappelijke grondslagen zo ruim en zo precies mogelijk te leggen" 23).

In soortgelijke zin laat zich Binswanger uit: „Kann sich das Menschenverständnis nicht mehr „stützen" auf Theologie, Kosmologie oder Ethik, und wird es abhängig von Wissenschaft, Politik und Technik, so bleibt nur übrig der Rückgang auf die Ontologie; ohne solche Stütze hängt jede Anthropologie „in der Luft". Dieser Rückgang darf aber nicht verstanden werden im Sinne eines Rückgangs auf irgend eine Seinsmetaphysik, sondern nur in dem einer *phänomenologischen* Analyse des In-der-Welt-über-die-Welt-Hinaus-seins. Damit hören Gott, Kosmos, ethische Norm, aber auch Wissenschaft, Politik und Technik auf, *Ausgangspunkte* für die Anthropologie und Psychologie zu sein, ohne dass doch „der Mensch", „das Ich", das empirische oder transzendente Subjekt, „die menschliche Natur" usw. zum Ausgangspunkte des Menschenverständnis werden. Was früher Ausgangspunkt, terminus a quo, war, wird jetzt terminus ad quem" 24).